

Rector Magnífic de la Universitat Politècnica de Catalunya, membres del Claustre i del Consell Social d'aquesta universitat, autoritats, professors, familiars, amigues i amics.

Primer de tot, i dins l'objectiu d'expressar agraïments que te aquesta intervenció, voldria donar les gracies al meu padrí en aquest acte d'investidura, per la "Laudatio" que acaba de pronunciar. Penso que no pertoca comentar o glossar unes paraules que, com el seu nom indica, son laudatòries per a la meva persona, i em fan sentir bé. Només puc dir: moltes gracies Antonio.

A més d'aquest, tinc molts més agraïments que expressar. A la Universitat, a les persones que han fet possible aquest nomenament, i a les que m'han ajudat en la meva trajectòria. A aquests agraïments voldria dedicar la segona part del meu parlament.

Abans, però, penso que es pertinent parlar una mica de les idees que han estat material de reflexió i de treball al llarg de la meva pràctica professional. Ho faig, com podeu suposar, en unes condicions força més confortables que les d'un doctorand que exposa la seva tesi davant d'un tribunal. El que voldria fer es, només, posar alguns accents personals sobre un conjunt d'idees prou conegudes en el món del urbanisme, accents que penso que expressen conclusions, o mini tesis, implícites en els treballs als que he dedicat el meu temps fins avui.

Successivament, amb voluntat sintètica i de manera encadenada, em referiré als set temes següents:

- al caràcter col·lectiu del projectes sobre la ciutat,
- al contrapunt que representa l'imperatiu sostenibilista,
- a la forma com substància bàsica dels projectes urbanístics,
- al creixement de les ciutats,
- a la necessitat d'un enfocament territorial,
- a l'eficiència d'un territori estructurat en nodes,
- i a la convicció que el planejament territorial requereix de l'autoritat competent.

(els prego que no s'alarmin, tot plegat seran vint-i-pocs minuts)

En primer lloc, per tant, voldria destacar que els **projectes de futur de la ciutat**, que son la comesa principal del urbanisme, només es poden entendre avui com una **tasca col·lectiva**. Els professionals del urbanisme tenen la responsabilitat de donar forma a projectes que la col·lectivitat urbana, com destinatària natural, faria per a si mateixa. El urbanista ha de treballar per tant en nom d'aquesta col·lectivitat. El professor Manuel Ribas Piera ho expressava, allà pel anys 60, com el paper *vicari* del urbanista. Aquest ha de conèixer els problemes i aspiracions del col·lectiu ciutadà. I ho ha de fer mitjançant el diàleg, en primer lloc amb els seus representants polítics, però també amb les entitats representatives d'interessos socials i econòmics, o directament amb els ciutadans.

L'eficàcia d'aquest diàleg requereix dues condicions:

primera) que cadascú jugui **el paper que li pertoca**, cosa que requereix un cert entrenament, i

segona) **un llenguatge comú**, que passa per un **coneixement suficient**, per part dels interessats, del sentit del urbanisme, de les regles de joc d'aquest, i de les seves capacitats i limitacions per canviar les coses.

Penso que estarem d'acord que entre el urbanisme d'avui i el de fa quaranta anys es percep, a les nostres ciutats, un notable canvi en positiu. Sens dubte una part important d'aquest canvi l'hem d'atribuir a la recuperació del govern democràtic de la ciutat, que es la base de qualsevol diàleg, però penso que també es deu a una millora substancial de la **cultura urbanística de la societat**, es a dir, la dels diferents professionals implicats, però també, i molt especialment, la dels polítics i la dels ciutadans interessats.

Fa força temps que em vaig adonar de la importància que tenia aquesta millora general dels coneixements sobre urbanisme. També em semblava que una explicació suficient dels conceptes bàsics i les eines d'aquest no havia de tenir especial complexitat. Es amb aquestes premisses que, des dels anys 80, he dedicat part del meu temps a escriure llibres de fàcil comprensió, dirigits a un ampli espectre de possibles interessats.

Sense perjudici del que he dit fins aquí, i com a contrapunt a les aspiracions i problemes dels ciutadans, cal també deixar ben clar que el planejament de les ciutats i del territori té com a condició necessària, la **relativització dels interessos mes locals i mes immediats**, mitjançant la valoració d'aquests en un context espacial i temporal ampli.

L'acció pública en urbanisme porta implícit el mandat de maximitzar els **beneficis generals**; i aquests, improbablement, podran ser plenament identificats amb els d'un lloc i un moment, per molt evident i sorollosa que sigui la seva manifestació. Cal no perdre de vista els interessos i els drets de les persones de **mes enllà del lloc**, i molt especialment els de les persones de **mes enllà del temps**. Podríem resumir això dient que **la sostenibilitat** es, de fet, **la justificació profunda del planejament urbanístic i territorial**.

Seguint el precedent del professor Ribas Piera, he expressat això algunes vegades dient que el treball dels urbanistes requereix una certa actitud "*profètica*", en el sentit que les propostes urbanístiques de futur s'han de dirigir no solament a resoldre els problemes sentits per la població, sinó també a prevenir altres problemes encara no sentits, o que afecten a altres col·lectius que no son interlocutors del projecte.

Certament, aquesta exigència pot ser difícil de gestionar per l'urbanista en el context de projectació volgudament col·lectiva abans assenyalat. En tot cas, el principi, d'ordre ètic, està prou clar, si bé les actituds adequades per a cada moment serien difícilment reglables. Es pot dir però que ni les que pretenen el monopoli de la clarividència, ni les que, en l'altre extrem, son un pur seguidisme de les preocupacions conjunturals dels interessats mes directes, donarien una resposta adient a la responsabilitat del urbanista.

Anant cap a coses mes tangibles, diria que en el nostre context cultural, en que el urbanisme ha estat liderat fins avui pels arquitectes, la **substancia bàsica dels projectes** que tenen la ciutat com objecte, es **la forma dels elements i de les relacions que la componen**.

Podem continuar dient que la ciutat es un conjunt de trames articulades. Trames que es caracteritzen per la seva forma, per la seva inserció en les formes prèvies de l'espai on s'ubiquen i per les articulacions que, de diversa forma, les integren en un conjunt estructurat que es la ciutat.

I a continuació cal dir que les **formes de la ciutat canvien però sobre tot perduren**.

Haig d'agrair al professor Manuel de Sola-Morales que, quan, en els primers 70, vaig estar uns anys de professor d'urbanisme en aquell programa memorable sobre *Les formes de creixement urbà*, m'encomanés l'estudi i la docència dels eixamples.

L'observació dels eixamples del XIX i primer terç del XX, a les ciutats que en tingueren, es molt il·lustrativa de l'abast de la **contradicció aparent** que he esmentat. Els eixamples ens mostren que hi ha formes que s'incorporen al codi genètic de la ciutat i que permeten l'evolució d'altres components formals, tot mantenint la seva idiosincràsia.

David Harvey,, en els seus primers llibres, molt llegits en els 70, va tractar de les relacions entre les formes de l'espai i els processos socials. Dins d'aquesta reflexió clau, els urbanistes –i en especial els que som arquitectes- **hem entès**, ja fa un temps, que **no ens correspon ordenar els processos socials**, encara que el projecte dels espais on tindran lloc, te una **responsabilitat** certa sobre les **opcions** d'aquests processos. En tot cas ,però, no hauríem d'oblidar en cap moment que mentre els processos socials per pròpia naturalesa **varien** en el temps, les formes físiques mes aviat **romanen**. No puc deixar de recordar aquí a Aldo Rossi, contemporani de Harvey, que sempre m'ha semblat un dels tractadistes mes clarividents sobre aquests assumptes. Rossi deia que *la ciutat es quelcom que roman a traves de les seves transformacions*, i afegia que *les funcions, simples o múltiples, que successivament hi tenen lloc, son moments en la realitat de la seva estructura*.

Torno a referir-me a l'eixample com a paradigma d'aquest disseny de permanència i canvis, que correspon al devenir de la ciutat. Penso que, en el seu significat mes profund, l'eixample es un **model** en el qual **l'ordenació de l'espai que ha de ser ciutat** conté ja, per si mateix, **tot el potencial de transformació**. Així, el model permetrà, en el futur, successius episodis vitals de la ciutat, que podran donar resposta a noves circumstancies , mantenint però els trets mes distintius del seu caràcter.

Estic parlant de l'eixample principalment com a referència per a les transformacions internes de la ciutat, però he apuntat ja que aquest es projectat en el moment en que la ciutat es transforma mitjançant la incorporació d'espais del seu entorn . Es a dir, en el moment en que la **ciutat s'estén i amplia el seu àmbit físic**. Destaquem que aquesta acció sol proporcionar **l'ocasió de major potencialitat creativa** en la projectació de la ciutat.

Diria que les propostes urbanístiques sobre l'extensió son, o han sigut, les de major transcendència en el planejament del futur de les ciutats. Destaquem que tenen per objecte configurar **un nou model de trama** que hauria de representar una **alternativa de progrés**, però que s'ha de sumar, produint **sinergies positives**, amb la ciutat existent. Però, no se si el col·lectiu d'urbanistes està molt satisfet de la majoria d'extensions que ha projectat en els darrers 50 anys, al llarg dels quals, cal recordar, s'ha produït un important creixement de les nostres ciutats. Penso que **no hem superat encara el repte** de crear nous models que, a la vegada que compleixen els requeriments de mobilitat, higiene, confort i medi ambient que resulten dels estàndards socials actuals, afavoreixin els valors mes estimats de la ciutat anterior. Segurament es per això que sovint ens sentim mes a gust treballant en projectes de reforma

urbana, contaminats de preexistències i de valors del passat, --que condicionen les opcions i limiten el compliment dels estàndards-- que davant la possibilitat de creació d'un nou model de trama que, lògicament, te l'obligació **d'aspirar a la perfecció**.

Des d'un enfocament de mes amplitud, cal tenir present també que, les propostes d'extensió de les diverses ciutats i pobles comporten la **creació d'ofertes de sol que poden competir entre si**, en un determinat àmbit territorial, per tal de captar -o rebutjar- determinats tipus de població i d'activitats. Aquest es un tema cabdal en territoris sotmesos a tensions de localització d'abast supramunicipal, els quals inclouen tots aquells àmbits on es donen dinàmiques econòmiques de certa intensitat. Es prou clar que la quantitat i el tipus de les ofertes de sol, que representen les propostes de creixement dels diferents municipis, poden ser causa de processos indesitjables en la distribució en el territori de les activitats econòmiques i dels nous creixements de població.

Per aquests motius, **el planejament de les opcions d'extensió urbana dels municipis requereix punts de vista territorials**. També requereixen, clarament, visió territorial, l'ordenació de l'espai rural i les propostes sobre infraestructures de mobilitat, per exemple. En aquests tres casos, de clamorosa evidència, cal superar tant les limitacions de les òptiques municipals, com les dels punts de vista marcadament sectorials.

En l'origen, la necessitat de planejament territorial va sorgir de la percepció que alguns problemes greus de les grans ciutats no eren resolubles si no s'abordaven en un àmbit espacial suficientment ampli. Un d'aquests problemes era el de la necessitat d'espai que el creixement motivava. Podríem recordar al respecte el que ens varen dir els venerables pioners sobre la matèria --Geddes, Howard, Munford, ...-- amb aportacions que avui formen part de la història de les idees sobre el territori.

No obstant, penso que Catalunya ha mantingut una motivació pròpia al respecte. A Catalunya s'ha manifestat, en diferents moments de la seva història, **la voluntat de formalitzar un projecte de país en termes espacials**. Això explicaria que la Llei de Política Territorial, que promou el planejament territorial, i en defineix els instruments, fos aprovada per unanimitat pel primer parlament de la Generalitat recuperada. Va ser l'any 1983.

Després, el fet que el planejament territorial no fos imprescindible per anar tirant --ja que altres instruments habilitaven la urbanització, l'edificació i la construcció de infraestructures-- va possibilitar que el seu desplegament quedés molt lluny de l'entusiasme manifestat en l'assoliment d'una llei territorial. Una explicació d'aquest desfasament entre la llei i el seu escàs desplegament en els 80 i 90, especialment pel que fa a plans pròpiament territorials, podria estar també en una **certa mitificació** d'aquests, al ser considerats instruments que se suposava que havien d'aconseguir la plena coherència de totes les actuacions que participen en el desplegament del territori. Com es fàcil d'entendre es tractava d'un supòsit que era, en si mateix, clarament dissuasori.

En tot cas, crec fermament que **el desenvolupament sostenible de Catalunya requereix instruments de planejament territorial**. Però, penso també que per tal que aquests instruments siguin possibles --es a dir tècnicament elaborables i políticament assumibles-- cal **acotar l'abast des seus objectius i de les seves determinacions**. I així mateix, per tal que no caiguin en una obsolescència prematura, s'han de dotar d'alguns mecanismes de **flexibilitat i de seguretat** que els permeti donar respostes útils a circumstàncies imprevistes.

Al territori hi es tot, tot esta relacionat i les relacions canvien. Projectar-ne el futur requereix **convicció i decisió** en algunes coses, però **cautela i obertura** en altres. Sota aquesta concepció dels plans, es desenvolupà el treball del Programa de Planejament Territorial de la Generalitat de Catalunya, que vaig tenir l'honor de dirigir, i que va aconseguir l'aprovació dels set plans territorials parcials que per primera vegada cobreixen tot el territori de Catalunya.

Com la ciutat, el territori expressa també una síntesi de la seva geografia física i de la historia dels seus pobladors. "*Geografia o historia, según que nos observen o cuando nos pensamos*" son versos d'un poema de Carlos Barral, que no te gaire a veure amb el que estic parlant, però que m'han semblat sempre molt suggerents.

Com en el projecte urbanístic, el projecte territorial comença per una **lectura de la realitat física**. A l'espai de la ciutat la construcció aporta una alta densitat històrica. En el territori, percebut com espai ampli amb potencialitats diverses, la geografia n'és aparentment el factor dominant. Tanmateix, es en el marc primigeni d'aquesta geografia que la historia ha donat forma a alguns components substancials de la realitat geogràfica actual, com son, les modalitats d'explotació agrària, les infraestructures i el sistema de ciutats i pobles.

Per la seva resiliència i per ser resultat, sens dubte, d'un llarg procés selectiu, en el qual es ben segur que han fracassat altres opcions, cal considerar **el sistema de ciutats i pobles com el mes significatiu de la realitat territorial**, i com a **referent inexcusable** del projecte de futur del territori.

Però, parlar de futur es, lamentablement, parlar **d'escenaris incerts i d'amenaces** cada dia mes perceptibles. A curt termini els escenaris son ,amb tota probabilitat, dolents des de molts punts de vista. Però tenim l'imperatiu de pensar que no han de ser així mes endavant, si som capaços de **reorientar el rumb** de les coses i destronar el pur consum material com a principal referent econòmic i cultural. Crec que hi ha motius per pensar que el camí s'ha d'anar aproximant a la *prosperitat sense creixement* de la que ens parla Tim Jackson en el seu suggerent llibre .

Certament, les perspectives de futur pel que fa a les variables amb que treballa el planejament territorial (consum de sol, mobilitat, espais oberts...etc) son de difícil avaluació en aquest moment. No obstant, i en tant que es tracta d'un dels aspectes amb mes transcendència temporal, els plans territorials haurien de ser capaços de donar **pautes vàlides en diferents escenaris possibles per a la sostenibilitat i la solidesa creixents del sistema de ciutats i pobles**.

A aquest respecte penso que, en qualsevol circumstancia imaginable que no sigui de catàstrofe total, el camí adequat passa per la **contenció dels processos de dispersió i pel reforçament dels nodes del sistema de ciutats de Catalunya**. Si anem per aquí, podrem gaudir, en diferents situacions possibles, d'avantatges clars en diversos aspectes d'interès general com son l'accés als equipaments, la dotació d'un transport públic eficient, la proximitat residència-treball , la conservació del medi rural i les facilitats per a la cohesió social de la població del territori. Cal recordar, però, que la tendència natural de les coses, i a vegades els punts de vista municipals, no van en aquesta direcció. Tractar de corregir-ho es un dels principals reptes del planejament territorial.

Veiem que per una banda, el mateix territori -geografia i historia-, i l'imperatiu del desenvolupament sostenible, limiten clarament les alternatives projectuals del model de tendència a adoptar. Per altra banda, el territori està sotmès a un entramat de competències que seria ingenu pretendre dirigir de manera precisa des d'un document competiu de tots els aspectes de la realitat.

La credibilitat del planejament territorial no rau doncs en la pura racionalitat del model alternatiu que siguem capaços de idear, si no en **l'adequada orientació de les potencialtats** de millora funcional, ambiental i social de territori i ,també, en la **capacitat del pla** --que no oblidem que es el darrer en arribar-- **d'integrar-se eficaçment** en el marc competencial dels diferents agents que actuen en el territori.

En tot cas, però, cal tenir present que l'eficàcia dels plans territorials passa, necessàriament, per la formulació de pautes, directrius i normes. Per tant, els plans han de fer propostes prou concretes en aquest sentit. Propostes que els ajuntaments, entitats i persones interessades del territori han de conèixer, avaluar i contraproposar si cal, però que en darrer terme han de ser elevades a vinculacions fermes per l'autoritat territorial. I aquí podríem manllevar una coneguda frase, dient que per aprovar els plans territorials cal **"tot el consens possible i tota l'autoritat necessària"**. Penso que només si l'autoritat competent té plena consciència de la seva responsabilitat respecte el futur del territori com realitat ambiental, econòmica i social, i aquesta consciència l'impel·leix a actuar amb el coratge necessari, el planejament territorial té possibilitat d'existir i de subsistir. I en data d'avui, penso que hem de valorar molt positivament que això sigui així.

**S'ha suprimit la darrera part del discurs dedicada als agraïments.*